

Списание "Анамнеза" брой 14, 2012 г.

**За да разлиствате страниците,
посочете с мишката върху долния
десен ъгъл.**

**Можете или да ги обръщатете веднага,
чрез натискане, или да ги разгръщате
бавно, като истинска книга, държейки
натиснат бутона на мишката.**

Приятно четене!

[Свали в PDF](#)

ИЗСЛЕДВАНЕ НА АВТЕНТИЧНОСТТА НА ЛЯТНАТА РЕЗИДЕНЦИЯ НА РУМЪНСКАТА КРАЛИЦА МАРИЯ КРАЙ ГР. БАЛЧИК

Вера Дянкова

Люба Пенчева

Магдалина

Чавдарова¹

Настоящото изследване разкрива автентичността на бившата лятна резиденция на румънската кралица Мария в град Балчик. Представена е информация относно сградите, инфраструктурните съоръжения, градините и видовия състав на растителността, както и за личностите, свързани със създаването на резиденцията. Необходимостта от изследването се определя от липсата на достоверна и конкретна информация към този момент, относно автентичността на обекта. Тази разработка е нужната основа за извършване на дейностите по консервация, реставрация и адаптация на културната

¹ Университетски ботанически градини на Софийски университет „Св. Климент Охридски“

ценност, в контекста на рефункционализацията на обекта. Изследвани са залегналите в Хартата от Флоренция компоненти, които определят архитектурната композиция на една историческа градина – план и топография, растителност, структурни и декоративни характеристики и водни ефекти. Направени са изводи, съобразени с критериите за оценка на недвижими културни ценности (НКЦ). Събраната и анализирана информация дава възможност за идентификацията на обекта като първа крачка към опазването на НКЦ.

Въведение

Архитектурно - парков комплекс (АПК) „Двореца“ в гр. Балчик е групов архитектурно-строителен паметник на културата и паметник на градинското и парковото изкуство с категория „национално значение“, обявен през 2002 г. (Заповед № РД 09-128 от 2002 г. на МК). Въпреки статута на обекта, след проучването на наличните изследвания за бившата лятна резиденция на румънската кралица в гр. Балчик, установихме оскъдна, неясна и противоречива информация относно автентичността на комплекса и в частност на парковата му част. Липсата на достоверна информация възпрепятства адекватното опазване, експониране и устойчиво ползване на културната ценност. Дейностите, които се прилагат във връзка с опазването на един исторически парк са формулирани в Хартата от Флоренция за

съхраняване на историческите градини и паркове (Charte de Florence, 1981) и включват поддържане, консервация и реставрация. В Хартата изрично е упоменато, че горните дейности по опазване трябва да бъдат „научно обосновани“ и трябва да се базират на „несъмнени доказателства“ (ICOMOS-IFLA 1981, accession №7471)

Цел

Целта на изследването е да бъде разкрита автентичността на комплекса и по-конкретно на парковата му част. Проучването цели да послужи като основа за следващи разработки, във връзка с идентифицирането на културната ценност и установяването на степента на съхраненост на оригиналната субстанция, изграждаща структурата на обекта, както и на автентичния му облик.

Необходимостта от изследването се определя от липсата на достоверна и конкретна информация към този момент, относно автентичността на обекта. Тази разработка е нужната основа за извършване на дейностите по консервация, реставрация, реконструкция и адаптация на културната ценност, в контекста на рефункционализацията на обекта.

Материали, хронологически рамки, методи и термини

Материали. Изследването е базирано на известни вече публикации и архивни материали и основно на архивни материали, съхранявани в Националните архиви на Румъния, непознати до този момент у нас. Изследвани бяха:

- Архивни материали, под формата на: 53 броя документи, 61 броя чертежи, 90 броя снимки;
- 14 броя публикации, 5 броя документи [2]

Хронологически рамки на изследването.

Периодът, който обхваща проучването е от 1925 до 1948 г., когато със Споразумение между Румъния и България, обектът е преотстъпен за стопанисване от българска страна [3].

2 1. „Предложение за обявяване на Архитектурно - парков комплекс „Двореца“, гр. Балчик като групов архитектурно - строителен паметник на културата и на градинското и парковото изкуство с категория „от национално значение“ , утвърден от Министерство на културата през 2002 г.; 2. Доклад: „Анализ и оценка на състоянието на парковата част на „Архитектурно-парковия комплекс „Двореца“, гр. Балчик, в границите на паметника на културата.“ (НИКН); 3. Протокол №7 от 20.06.2002 г. на НСОПК. Заповед №РД 09-128 от 18.04.2002 г. на МК за обявяване на Архитектурно-парков комплекс „Двореца“ за Групов архитектурно-строителен паметник на културата и паметник на градинското и парковото изкуство с категория „От национално значение“; 4. The Nara document on authenticity (1994); 5. Хартата от Флоренция за съхраняване на историческите градини и паркове, регистрирана от ICOMOS през 1982 г.

3 Първият архивен документ, в който се споменават строителни дейности е от 1925 г. Наличен е документ, датиран към 1948 г., който представлява инвентаризация на комплекса, и в който се споменава за предаване на обекта, вследствие на

Методи. При изследването е използван метода на сравнителния анализ. Част от анализираната информация е онагледена, чрез две опорно – сравнителни схеми (Фиг. 3, Фиг. 9), изготвени на базата на архивен документ от 1939/40 г. и съвременен кадастър, одобрен със Заповед №300-5-5 от 2004 г. За изготвянето на схемите са използвани програмите AutoDesk AutoCAD 2008 и Adobe Photoshop CS2. Върху първата схема са изобразени графично етапите на изграждане на сградите. Върху аналитичната схема „Градини – видов състав“ са изобразени зони, обединяващи паркоустроените пространства, в зависимост от тяхното местоположение и е представена информация относно видовия състав на растителността.

Термини. Какво крие в себе си понятието „автентичност“ и каква е необходимостта от изследването на автентичността на даден обект на недвижимо културно наследство? В документа от Нара е написано, че: „автентичността, по начина по който е формулирана в Хартата от Венеция, представлява основен качествен фактор, при оценяването на културна ценност“ (ICOMOS 1994, accession №12918).

Идентифицирането (припознаването) на даден обект като културна ценност е пряко свързано с изследването на неговата автентичност и степен на

Споразумението между двете държави Румъния и България.

съхраненост. Идентификацията е необходимата първа стъпка при опазването на културното наследство. Въз основа на идентификацията обектите се декларират и впоследствие регистрират с определен статут.

Предистория

Между 1913 и 1940 година, Южна Добруджа се е намирала в пределите на Румъния, а град Балчик е бил най-южната точка на кралството. Налични са различни данни за годината на първото посещение на кралица Мария в Балчик. Според Ангел Флорин кралицата посещава града и околната местност през 1924 г., по време на разходка с кола из Южна Добруджа (Флорин, А. 2011). Виолета Василчина посочва годината 1921, в която кралица Мария посещава за първи път Балчик, придружавана от художника Сатмеру (Василчина, В. 2008).

Интерпретациите относно избора на място и причината за построяването на ялтарезиденция са различни и имат отношение към значението, което отделни автори отдават на обекта. Според Ангел Флорин „Избраното място, което бързо се превърнало в политически символ и веднага в център на интелектуалната история между войните, имало шанса да се развие по кралска воля. Защото, като се имали предвид вътрешните разбирания или интереси, от самото начало Балчик не бил смятан за предизвикателство към проектите със символично значение или с предназначение да

утвърждават националната идентичност.” Същият автор интерпретира лятната резиденция като: „...идея за свещена, символична територия, която представлявала и волята за запазване на границите от 1913/1918 г...” (Флорин, А. 2011: 2).

В известна степен природните дадености на местността край Балчик, които анализираме в частта „Топография и план” са били от значение, и все пак изборът на място за построяването на резиденцията е бил предопределен и от политически съображения. Според В. Василчина „...построяването на извънстоличен дворец никога не се основава само на възторзи от една или друга прекрасна природна гледка. Сравнително слабо е зависимо и от прагматични фактори (климат, комуникации, опазване и отбрана и т.н.). Основни са били съображенията за стратегическите (властовите, политическите) позиции, които неговото съществуване е осигурявало в национална и наднационална перспектива.” (Василчина, В. 2008:6).

От книгата на кралицата „Моите мечтани къщи” добиваме представа за вдъхновението, което е предизвикала у нея местността край Балчик: „Един ден, след като Бран⁴ вече беше осъществена мечта, докато странствах с моя син Ники из Добруджа, изведнъж попаднахме на едно място, близо до морето, което събуди у мен особено усещане: Имах чувството, че това място ме е очаквало или аз винаги съм чакала това място?...

⁴ Средновековен замък в Карпатите, туристически обект. Известен като „Замъка на Дракула”.

Веднага пред мен изникна образа на къщата, която исках да построя тук... бяла къща, с изчистен силует, в турски стил... къща, заобиколена от каменни тераси, които постепенно биха се превърнали в рай от цветя”. (Н.М. Queen Marie of Romania, “My Dream Houses” 1935:5).

Бихме могли да обобщим, отчитайки политическата обстановка по това време и ролята на кралицата като политик, отстояващ интересите на Румъния, че избора и причината за създаването на лятна резиденция край Балчик е обусловен от политически съображения за стратегически позиции и определен в някаква степен от природните дадености и от творческата интерпретация на кралицата като жена, търсеца усамотение.

Историята на създаване, развитие и функциониране на лятната резиденция на кралица Мария. Анализ на автентичността.

Изследването на автентичността е структурирано на базата на компонентите, характеризиращи архитектурната композиция на една историческа градина, определени в чл. 4 на Хартата от Флоренция (ICOMOS-IFLA 1981, accession №7471):

I. План и топография

II. Растителност, в т.ч. видовете растения, тяхното количествено участие, цветовете схеми, разстоянията между растенията и относителните им височини

III. Структурни и декоративни характеристики

IV. Водни елементи (с течаща или спокойна вода, водни огледала)

I. Топография и план

1. Топография

Бившата лятна резиденция на румънската кралица Мария се намира в североизточна България, на около 2 км югозападно от град Балчик (към днешна дата в регулация) и на 40 км североизточно от Варна ($43^{\circ}24'N$, $28^{\circ}01'E$). Територията, върху която е разположен обекта, се намира непосредствено до морския бряг на надморска височина с денивелацията от 0 до 35 м. Характерно за комплекса е развитието му по протежение на морето в посока изток – запад.

В началото на 20-ти век местността на югозапад от гр. Балчик, известна под името „Трите воденици“, е описвана като „закътана край морето низина с вековни дървета“ (Ламбов, А. 2004).

От природните дадености най-голямо значение е имало изобилието от вода. Информацията относно водния ресурс е нагледно изобразена върху: [„Карта на изворите, на запад от Балчик, в близост до владенията на кралицата“ \(Фиг.1\)](#).

В легендата на картата е написано: извор Дан Гъоз, 162 м. н. в., дебит 1,8 л/сек. Изворът се намира в държавна гора Кулак; Извор Ак Бунар, 58 м. н. в., дебит

Фиг.1: Карта на изворите на запад от Балчик, в близост до кралския имот (без дата)

30 л/сек - обществен извор, в рамките на града; Извор Ак Бунар, в лозето на наследниците на Ник. Костов, 57,65 м. н. в., дебит 5 л/сек. - частен извор. Водният ресурс има пряка връзка с естествената растителност, която се е срещала там от една страна, както и с възможностите за използването на определен вид състав, от друга. Местността „Трите воденици“ е пресечена от долината на река „Голям кулак“. Преди устието на реката, водата се спуска по стръмния терен към морето като естествен водопад с височина 15 м.

В тази местност през 1924 година са съществували пет воденици, които впоследствие са запазени и приобщени към архитектурната композиция, както и големи площи, заети от лозя. Това се потвърждава от

архитектурните чертежи за преустройство на водениците (ANR, fond 836-2, dos. 69, f. 23) и от наличните документи за закупуване на лозя (ANR, fond 836-2, dos. 49, 1935, f. 8).

В архивите са налични документи за собственост на граждани с български имена, издадени от Министерството на земеделието и владенията, вероятно с цел впоследствие да бъдат осъществени нотариално заверени сделки по закупуване на тези имоти (ANR, fond 836-2, dos. 48, 1934, f. 18). Има свидетелства за „безплатно прехвърляне на земи“ (ANR, fond 836-2, dos. 46, 1932, f. 1), а така също от документи за собственост, датирани към 1935 г. (ANR, fond 836-2, dos. 49, 1935, f. 87) е видно, че по силата на действащия тогава закон за земеделската реформа в старото Кралство, през тази година кралица Мария получава документи за собственост на терена и сградите, в които се уточнява, че „цената на имота и съответстващите такси към продажбата му са изцяло платени“.

Площта, собственост на кралицата, постепенно се е увеличавала. Към 1937 година кралските владения се простират върху площ от 20 хектара и 9806 кв. м, а към 1938 година площта им възлиза на 24 хектара и 4800 кв. м (ANR, fond 836-2, dos. 51, 1937, f. 45; ANR, fond 836-2, dos. 52, 1938, f. 60-62).

2. План

2.1. Сгради

Въз основа на наличните ни материали, бихме могли да обобщим в каква хронологична последователност са изградени сградите. На фиг. 3 сградите, построени в даден период са отбелязани с различен цвят.

Работата по комплекса започва с изграждането на „Тенха Ювах“, в превод от турски – „Усамотеното гнездо“, както кралицата нарича сградата на Двореца, известна в днешно време като „Тихото гнездо“. Първият архивен документ, в който се споменават дейности по строежа на сградата е от 1925 г. (ANR, fond 836-2, dos. 38, f. 19).

От застрахованите през 1930 година архитектурни чертежи на сгради научаваме, че между 1925 и 1930 година са построени: сградата на Двореца – „Тенха Ювах“; павилион „Мави далга“ (в превод от турски – „Синята вълна“, Фиг. 2), предназначен за принц Николае и наричана към днешна дата вила „Принц Николай“; „Сабур Жеви“, предназначена за персонала, позната днес като вила „Сюита“; „Къщата на домакина“, известна под името вила „Гутман“; вила „Арка“ и част от стопанските постройки. Подписът върху чертежите е на архитект Емил Гунеш. Това разкритие противоречи на информацията, предоставена в публикации от някои български автори по темата, включително и в „Предложение за обявяване на Архитектурно-парков комплекс „Двореца“, гр. Балчик като групов архитектурно - строителен паметник на

названия.

От архивна фотография на Римската лоджия (наричана днес „Нимфеум“, датирана към 1929 година става ясно, че тогава тази сграда е съществувала. Не разполагаме с налични архитектурни скици на сградата и информация за проектанта ѝ (Фиг. 4:

Фиг. 2: Павилион „Мави Далга“ (1930)

[Фиг. 3: Опорно - сравнителен план на базата на архивен документ, озаглавен: „Общ план на кралската резиденция 1939/40“ и съвременна кадастрална подложка \(2004\)](#)

културата и на градинското и парковото изкуство с категория „от национално значение“ (Архив НИИКН, Д-1-1-1 „Двореца“, 2004), където се твърди, че архитекти на сградите са италианците Америго и Августино. От гореизброените имена на сгради се вижда, че оригиналните имена на част от тях се различават от съвременните им

Фиг. 4: Фотография на Римската лоджия (1929)

Princess Ileana at Balçic Photograph 1929).

Параклисът „Стела Марис“ (в превод от латински – „Звездата на морето“, познат досега под името „Стела Мария“) също е бил изграден между 1925 и 1930 година. Доказателство за това е каменната плоча пред параклиса, с която кралицата изразява благодарността си към Гаetan Денизе, под чието ръководство е бил съграден. В текста върху плочата фигурира 1930 година.

От пощенска картичка, датирана към същата година научаваме, че тогава вече е съществувала и вила Y.W.C.A. – абревиатура от Young Women's Christian Association – Християнска асоциация на младите жени, известна днес като вила ИВКА. Асоциацията, в която са участвали дейно кралица Мария и принцеса Илеана, е най-голямата световна организация на жените, борещи се за социална и икономическа промяна по света. Всяко лято в резиденцията са идвали девойки от цяла Румъния, най-често сираци, пострадали от войните. Тук се е помещавало и студиото на принцеса Илеана (ANR, fond 836-2, dos.38, f. 7).

От фигуриращите в „Колективна застрахователна полица“ от 1937 г. (ANR, fond 836-2, dos.51, f. 7 – Фиг. 5) и „Оценителен протокол“ (ANR, fond 836-2, dos. 52, 1938 f. 60-62) сгради научаваме, че между 1931 г. и 1938 г. са построени: Къщата на пощаджията (вила „Залез“); къщичката към черквата („Аязмото“); винарната, разположена над Къщата на домакина (вила „Гутман“); Къщата на граничарите (вила „Избънда“); вила „Елиса“

(шивалнята); храмът „Мария Рух“ (ANR, fond 836-2, dos.57, 1939/40, f.14).

Вила „Избънда“ е проектирана от архитект Хенриета Делавранча – Гибори, проектант на емблематични сгради в град Балчик, построени в този период. Наличен е архитектурния чертеж на сградата, датиран към 1938 г. (ANR, fond 836-2, dos 52, 1938, f. 69-71).

Храмът „Мария Рух“ (от арабски език: рух – дух, душа) се е срутил при свличане на земни маси. За предполагаемото му местоположение съдим от доклад на Карол Гутман от 1941 г. (ANR, fond 836-2, dos.62, 1941, f.40), в който се споменава, че „Мария Рух“ се намира в близост до „Терасата на Илеана“ и вила „Избънда“.

От описанието на сградата в Оценителния протокол добиваме представа, че е заемала площ от 100 кв. м. Относно облика на този изчезнал архитектурен обект, можем да съдим от скица на манастира от 1937 година, дело на Америго Фурлане (ANR, fond 836-2, dos.50, 1936/7, f. 98).

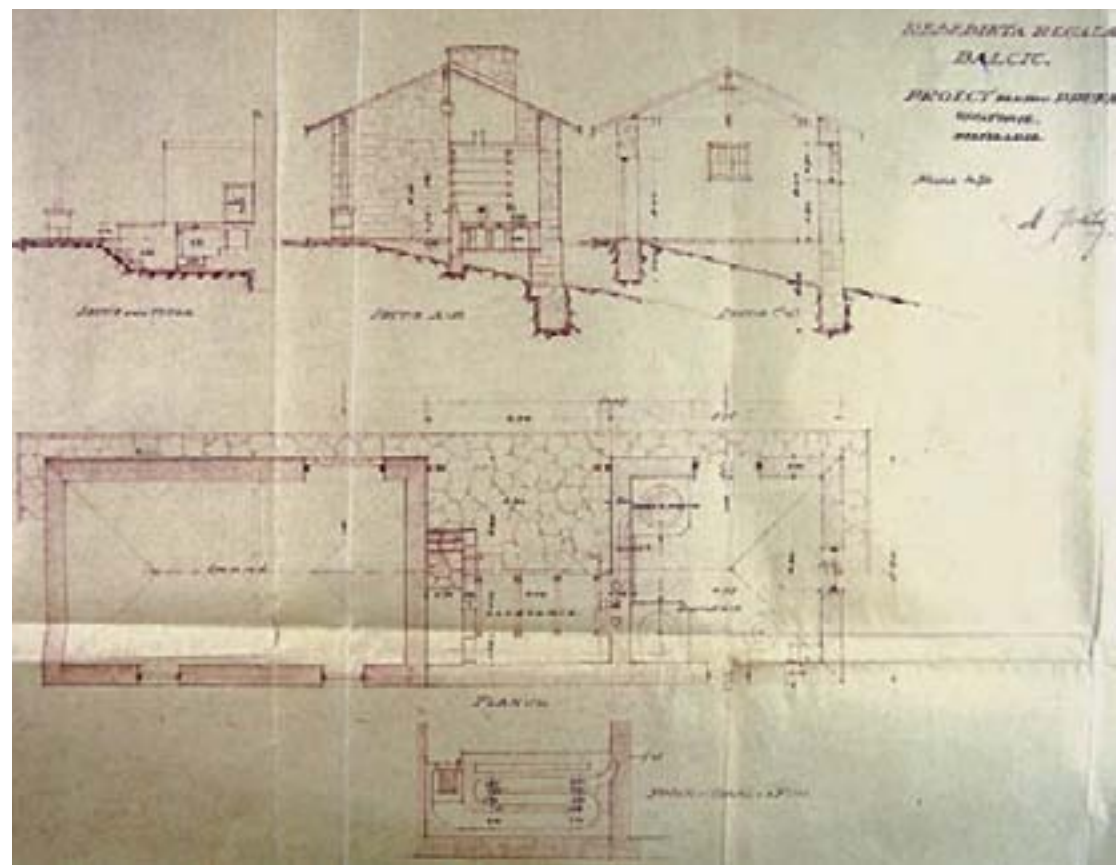
Винарната е друг изчезнал архитектурен обект, чиито основи откриваме в северозападна посока, над Къщата на домакина (вила „Гутман“). Постройката фигурира в оценителния протокол. Наличен е архитектурен чертеж за преустройство на съществуващата винарна, дело на архитект Шпрайцер, озаглавен „Проект за сливова градина с дестилационен цех и винарна“ (ANR, fond 836-2, dos.58, 1940, f.37), (Фиг.6).

От ситуацията, изобразена на този чертеж, съдим за местоположението на сградата. Не разполагаме с данни дали проекта за дестилационен цех е бил осъществен.

Към изчезналите архитектурни обекти причисляваме и „Кара далга“ (в превод от турски – Черната вълна), известна като Пушалния салон. Сградата се е срутила при свличане на земни маси през 1957 г.

Периодът между 1939 и 1948 г. се характеризира най-вече с поддържане на сградите, инфраструктурните съоръжения и градините.

Фиг. 6: Проект за сливова градина със сушилня и дестилационен цех (1940)

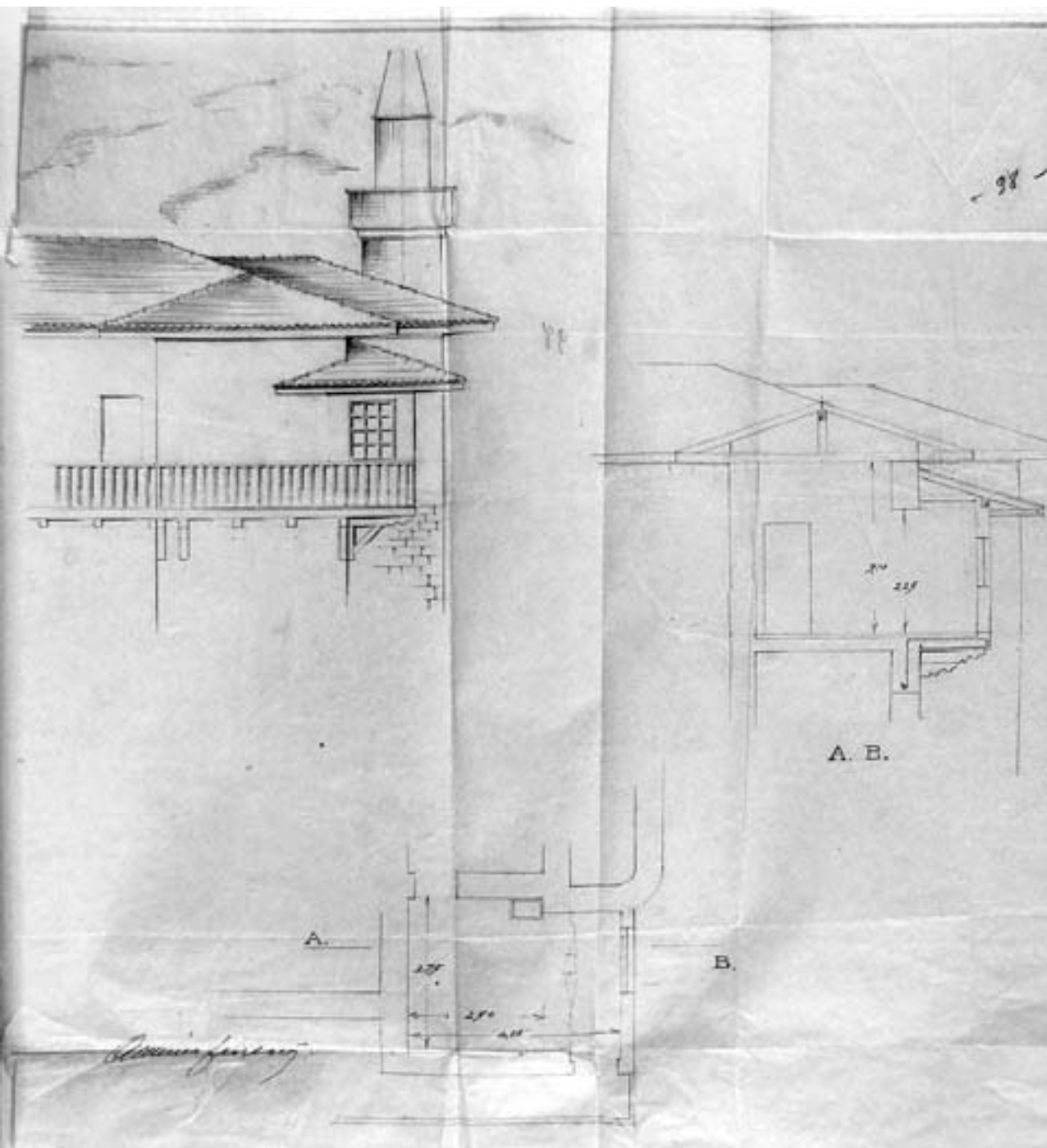

Фиг. 5: Колективна застрахователна полица (1937)

Ще коментираме накратко наличието на разнообразни и символни елементи в архитектурната композиция на комплекса.

Сградата на Двореца – „Тенха Ювах“, се отличава с високата и тясна кула, оприличавана на минаре „...вероятно замислена отначало като морски фар и еолова арфа“ (Василчина, В. 2008), което се потвърждава от наличието на ветропоказател на върха (Фиг. 7).

В някои от изследваните печатни материали, включително и в книгата „Пътеводител за Османска България“, наличието на тази кула е интерпретирано като следствие от влечението на кралицата към исляма (Трънкова, Д., Георгиев, А., Матанов, Х. 2011:169). Синтезът от елементи, който характеризира стиловото разнообразие на комплекса е разглеждан от Александър Ламбов в контекста на повлияването на кралица Мария от бахайската вяра (Ламбов, А. 2004). Не бихме могли да се съгласим с горните твърдения, поради липса на достоверни доказателства в тяхна полза. Всъщност подобна еkleктика, каквато наблюдаваме в „Тенха Ювах“, е типична и за останалите кралски резиденции, върху чиито облик кралицата е оставила своя отпечатък. Примери могат да бъдат малката сламена колиба, типична за румънските села, която по нареждане на кралица Мария се появява в двора на палата Котрочени; „Гнездото на Принцесата“, което

Фиг. 7: Скица на „Тенха Ювах“ (1936)

представлява няколко дървени къщички в короните на дърветата в гората на резиденцията в Синая; така наречените "Maori huts" в планинската част над Синая – дървени колиби, декорирани с типични за маорите елементи. Всички тези своеобразни постройки свидетелстват за обширния кръгзор на кралицата и желанието ѝ да пресъздава в архитектурен образ елементи, типични за различни култури. Наличието на множество декоративни елементи с различен произход в градините на лятната резиденция в Балчик, също потвърждава този стремеж. Конкретен замисъл, според който би могла да се тълкува причината за еkleктиката на комплекса, откриваме в статията от изкуствоведа Василчина (Василчина, В. 2008:10). Авторката коментира разностилието от архитектурни елементи, съставляващи сградата „Тенха Ювах“: „Всички те, съвместени в толкова близко пространство, биха могли да се превърнат в истинско разноречие, ако не бяха скрепени в обща идея“. Обединяващият замисъл е тълкуван от Малчева – Златкова като мечта за „Балканска империя“, начело на която „се е виждал всеки от балканските монарси“, в това число и кралица Мария (Малчева – Златкова, Р. 2011).

2.2 Паркова част

Липсват конкретни данни относно годините на паркоустрояване на отделните тераси. Допускаме, че някои от градините, прилежащи към сгради, са

създавани непосредствено след завършването на вилите и павилионите. Визуалната връзка на терасите с композиционни акценти – сградата на Двореца („Тенха Ювах“), водопада, павилион „Мави Далга“, Римската лоджия, параклиса „Стела Марис“, както и тяхната функция също определят отнасянето им към даден период на изграждане. В своята публикация „Историческо развитие на парка при Двореца „Балчик“, инж. Й. Кулелиев разграничава няколко обособени паркови части, като коментира и етапите на изграждането им във времето (Кулелиев, Й. 1968). Взаимствали сме този подход на автора, като сме коментирали само някои от изброените в статията паркоустроени площи, въз основа на наличните материали.

Ще разгледаме гореизброените градини хронологично, спрямо тяхното зонирание, изобразено върху аналитичната схема (фиг.9). В анализа на паркоустроените пространства са коментирани два от компонентите, характеризиращи архитектурната композиция на един исторически парк – растителност и декоративни характеристики.

Преди да започнем с анализа на паркоустроените пространства, ще представим кратък коментар по отношение на архитектурно-художественото оформление. В статията си „Дворецът „Тихото гнездо“, инж. Иванна Стоянова обобщава: „Както в архитектурата, така и в характера на градинското оформяне са заимствани елементи от различни стилове

– византийски, мавритански, гръцки и български.” (Стоянова, И. 2005:7).

Градините са изпълнени в геометричен стил, като основни структурообразуващи елементи са релефът, който обуславя оформянето на отделните градини върху тераси и водните елементи – река, канали, водни огледала, водопади. Придаващи характерен облик на парка са множеството архитектурно - паркови елементи – купове, кръстове, тронове и др., с произход от Турция (Истанбул), Далмация, Испания, Мароко, Молдова, Бесарабия, България (ANR, fond 836-2, dos.53, 1938, f.66-69; Малчева – Златкова, Р. 2011).

Присъствието на тези елементи в парковата среда, създава впечатление за хармонично съжителство на различни култури. Лесли Гарднър коментира съвкупността от разнообразните декоративни елементи в публикацията си „Скандал в Тихото гнездо” по следния начин: „В парка, който постепенно „слиза” към морето, следвайки стръмния терен, Мария Румънска е струпала достатъчно съкровища, за да запълни няколко музея и в същото време достатъчно вехтории, за да снабди няколко западни антикварни магазина и няколко източни базара.” (Gardiner, L. 1977).

Зона 1, отбелязана в синьо, обхваща пространството около сградата на Двореца „Тенха Ювах” и павилиона „Сюита”. В тази зона са разположени: Градината на Дюки (Ducki-Garden), позната днес като „Градината на лабиринта”; „Терасата на Илеана” (Градината на

Илеана); „Терасите на Жанин (Градината при Сюита)”, познати днес като „Градината на перенните цветя” (Стоянова, И. 2005); „Алеята на крал Александър”; „Терасата на кралица Мария”; „Градината при Кара далга” (Пушалният салон); Алеята на виното [5];

Зона 2, отбелязана в червено, обхваща: „Градината при водопада”; Градината „Мави Далга”; Градината на принц Томислав (Английският двор); „Алеята с белите кремове”; Градината с кръстовидното огледало; Градината на принц Мирча; Градината при павилион „Принц Николае” [3];

Зона 3, отбелязана в лилаво, е обособена от следните градини: Градината на Аллах” (Gradina lui Allah) и Пространството при Новия гараж (днешна администрация на УБГ);

Зона 4, отбелязана в жълто, очертава границите на „Гетсиманската градина”;

Зона 5, отбелязана в светлозелен цвят, очертава площите, върху които са се простирали лозята, овощните и зеленчукови градини.

Зона 1

1. Градината на Дюки (Ducki-Garden).

5 В наличните ни материали липсва информация относно това пространство и затова в анализа на градините лисва коментар за него

Поради близостта с „Тенха Ювах“ и необходимостта от укрепване на терена в тази част, отнасяме създаването на градината към периода 1925 – 1930 г. Тази градина се среща в архивен документ под името **Ducki-Garden** (ANR, fond 836-2, dos. 53, 1938, f. 66-69). Считаме, че вероятно пространството е кръстено на Виктория Мелита-Дюки, сестра на кралица Мария. Днешното ѝ име – **Градината на Лабиринта** – се е наложило от нейното хоризонтално и вертикално оформление, включващо множеството изградени каменни зидове, измежду които минават алеи и сводове, подобни на тунели. Общата площ на градината е приблизително 1150 кв. м. Теренът в тази част е със голяма денивелация – от 75%.

1.1 Растителност

Разчупената в план линия на подпорните зидове има пряка връзка със създаване на благоприятни микроклиматични условия за засаждането и развитието на скална растителност. В книгата си за скални цветни кътове и алпинеуми, Никола Минчев много точно посочва примерите за организацията на великолепни цветни кътове върху стъпаловидните тераси в Балчик: „...умело изградените подпорни стени, изящно оразмерените тераси, площадки, стъпала, както и внесената подходяща декоративна растителност и съчетанието ѝ с паркови елементи правят този обект класически образец за изграждане на цветни кътове при подобни теренни условия.“ (Минчев, Н. 1969:32,33). Заявките за семена и

разсад, изпращани от дворцовите градинари към едни от реномираните по това време компании за производство на растителен материал, включват определен набор от растителни видове, подходящи именно за скални кътове, описани като „...нискорастящи видове за скални работи.“ Сред тях са: *Abronia umbellata Lam* (Аброния), *Arctotis venusta Norl.* (Арктотис), *Asperula tinctoria L.*, (Асперула), *Calandrinia umbellata DC.* (Каландриния), видове от р. *Collinsia* (Колинзия), р. *Cotula* (Котула) и др. (ANR, fond 836-2, dos. 48, 1934, f. 12).

1.2 Декоративни характеристики

В „Градината на Лабиринта“, по опис на имуществото се водят следните архитектурно - паркови елементи: 2 оребрени глинени съда; издълбан каменен кръст и надгробен каменен кръст (ANR, fond 836-2, dos. 53, 1938, f. 66-69).

2. Алеята на крал Александър

Считаме, че е създадена в периода 1925-1930, поради непосредствената близост в западна посока на това пространство до „Тенха Ювах“. Градината е разположена върху приблизителна площ от 68 кв. м.

2.1 Растителност

По отношение на видовия състав, съдейки по архивните снимки (Снимков материал: ДКИ-КЦ

„Двореца“; Териториален архив Добрич, Ч.П. 244, 9) зацветяването е отново със сезонен характер – ириси през пролетта, рози и лилиуми през лятото (р. Iris, р. Rosa, р. Lilium – Фиг.8).

2.2 Декоративни характеристики

В описа на имуществото са включени 21 броя колони от Далмация, подарени от сръбския крал Александър (ANR, fond 836-2, dos. 53, 1938, f. 66-69). Този жест предопределя името на терасата, разположена по надлъжната ос на алеята, която пресича градината и има вградени воденични камъни.

Освен колоните, подарени от сръбския крал, в инвентарния опис на тази градина фигурират още каменен съд от Каварна и маса във формата на воденичен камък.

В списъка на имуществото е описана наличност от архитектурно - паркови елементи, които са се намирали на „**Терасата на кралица Мария**“: 9 колони от бял камък от Далмация; висок глинен съд; 2 каменни съда; 2 глинени съда (един висок и един по-нисък); 3 издълбани квадратни камъка; каменен съд с лъв; осмоъгълен дялан камък (за фонтана); пиедестал от мрамор; 2 врати от ковано желязо

Фиг. 8: Алеята на крал Александър (1932) и Терасата на кралица Мария

(ANR, fond 836-2, dos. 53, 1938, f. 66-69). Наличието на колони от бял камък ни ориентира за местоположението на терасата, над „Алеята на крал Александър“.

3. Градината на Илеана

Тази градина се намира непосредствено над „Ducki-Garden“. Описана е в архивен документ като „**Терасата на Илеана**“ (ANR, fond 836-2, dos. 53, 1938, f. 66-69). Приблизителната площ на

терасата е около 635 кв. м.

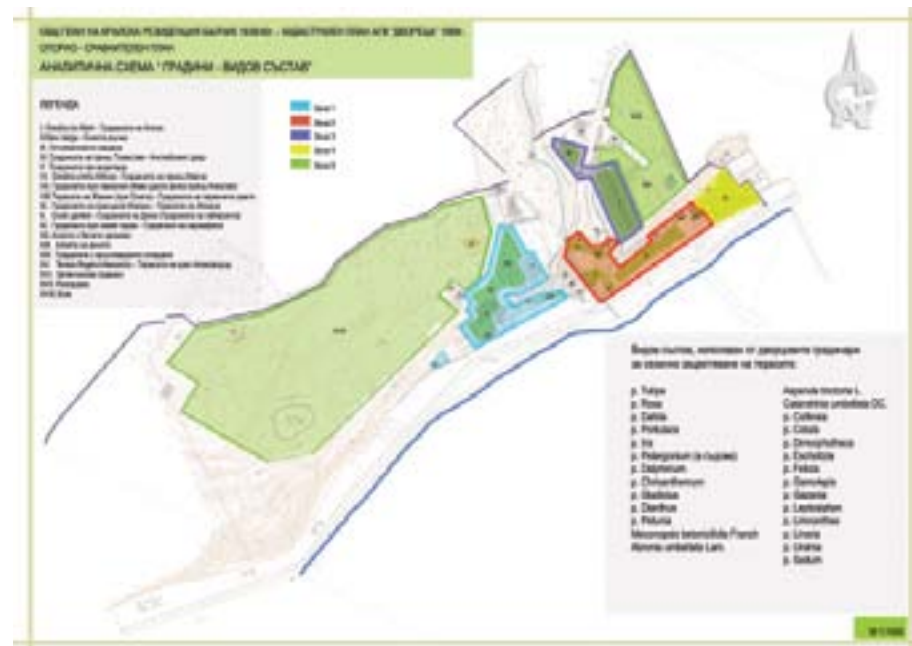
[схема „Градини – видов състав](#)

3.1 Растителност

Според описателните текстове на Неделчев, в тази градина е имало „...грамадни дюлеви дървета“ (Неделчев, Н. 1943:60). Нямаме повече налични данни за видовия състав на растителността в това пространство.

3.2 Декоративни характеристики

Според описа на имуществото, на „Терасата на Илеана“ е имало: 10 глинени съда и един квадратен византийски дялан камък (ANR, fond 836-2, dos. 53, 1938, f. 66-69).

4. Терасите на Жанин

Допускаме, че тези тераси са паркоустроени в периода между 1931 и 1938 г., тъй като са разположени на най-горната тераса над сградата „Тенха Ювах“ и нямат визуална връзка с основните композиционни акценти. Според Й. Кулелиев: „През 1933 - 1935 г., след като се завършва „Градината на Аллах“, се оформя терена между вилите „Гутман“ и „Сюита.“ В същата публикация паркоустроените тераси са обобщени като „парковия кът при Сюита“ (Кулелиев 1968:35). В публикация от Ив. Стоянова пространството около Сабур Жеви е наименовано **„Градината на перенните цветя“** (Стоянова, И. 2005). Приблизителната площ на тази градина е 1800 кв. м.

В парковия кът при вила „Сюита“ е разположена плочата, с която кралица Мария благодари на своя градинар Жанин: „В памет на Жул Жанин, който ми помогна в осъществяването на моите градини.“ Върху заявките за семена и разсад, фигурира името Жан Жанин. Несъответствието в малкото име на градинаря вероятно се дължи на лично обръщение от страна на кралицата.

В доклад от Гутман за дейностите „извършени по двореца, градината и лозето в Балчик от 16 до 30 април 1941 г.“ е написано: „...прекопани са кръглите лехи с цветя покрай къщата Сюита“ (ANR, fond 836-2, dos. 62,

[Фиг. 9: Опорно-сравнителен план. Аналитична](#)

1941, f. 44).

4.1 Декоративни характеристики

Относно декоративните елементи, които са били разположени в тази градина, в имуществения опис откриваме следните: 3 глинени съда с различни размери, 2 високи керамични съда, керамична статуя на Св. Богородица (ANR, fond 836-2, dos. 53, 1938, f. 66-69).

5. Градината при Кара Далга (Пушалния салон) е най-отдалеченото паркоустроено пространство в западна посока.

5.1 Растителност

За тази несъществуваща към момента градина можем да добием представа от описанието, което ни дава самата кралица: „... около тази постройка аз проектирах павирана градина с обширни пространства, в които засаждахме светлорозови петунии.“ (Н.М. Queen Marie of Romania, "My Dream Houses" 1935).

Зона 2

На изток от сградата „Тенха Ювах“, в близост до преустроените воденици и юзината (ВЕЦ) на Двореца, се намира естественият водопад, с височина 15 м.

Пространството около водопада също е било обособено като градина, позната днес като „Градината при водопада“.

1. Градината при водопада

1.1 Растителност

На това място са растяли върби и тополи, дървесни видове, характерни за крайводните местообитания. „Реката, която се образува от водата, падаща из водопада, от двете страни е заградена с високи брегове, които са обрасли с множество сенчести върби...множество акациеве и особен род люлякови дръвчета, цъфтящи с приятен винен цвят“ (Неделчев, Н. 1943:47,48). Предполагаме, че това пространство е паркоустроено между 1925 и 1930 година, предвид близостта до композиционния акцент – естествения водопад.

2. Градина Мави Далга

По протежение на най-ниската тераса, покрай морето, във визуална връзка с павилиона на принц Николае се намира градината „Мави Далга“.

Тазиградина е била предназначена за представително пространство, където са се давали приеми (Стоянова, И. 2005). В източната ѝ част е разположена Римската лоджия. Пред лоджията се е намирал пристанът за лодки.

В план градината има почти правоъгълна форма. Разделена е по надлъжната си ос с воден канал, а

лоджия, са били зацветени с мушката (р. *Pelargonium*). От снимковия материал се наблюдава разпространението на кохията (р. *Kochia*) в повечето от градините на най-ниската тераса.

2.2 Декоративни характеристики

По отношение на декоративните елементи, в близост до градината е имало: 2 каменни кръста, изписани на кирилица; глинен съд; каменен съд от Каварна; дялана каменна колона на Св. Георги (ANR, fond 836-2, dos. 53, 1938, f. 66-69).

Югозападно спрямо Градината Мави Далга, на същото ниво се намира Градината на принц Томислав (Английския двор).

3. Градината на принц Томислав

Принц Томислав е внук на кралица Мария. В архивен документ тази градина се среща като „Терасата на Томислав“ (ANR, fond 836-2, dos. 53, 1938, f. 66-69). Формата на градината е квадратна, с голям кръстовиден каменен басейн в средата, опасан с водни канали.

3.1 Растителност

От снимков материал е видно свободното и непринудено зацветяване с подчертан сезонен характер. Срещат се щамбови рози, сред килим от петунии (р. *Petunia*; снимков материал: ДКИ-КЦ „Двореца“)

Фиг. 10: Градина „Мави Далга“ (без дата)

напречно посредством плочници.

2.1 Растителност

От архивен снимков материал добиваме представа, че растителността е била представена от многогодишни и едногодишни цветя: нискоствъблени рози, акценти от щамбови рози, богата колекция от ириси. През лятото ирисите (р. *Iris* – фиг. 10, снимков материал: ДКИ-КЦ „Двореца“) отстъпвали място на разнообразие от едногодишни летни цветя, петунии (р. *Petunia*) и др. Теракотените съдове, разположени покрай Римската

3.2 Декоративни характеристики

Декоративните елементи, които се са намирали тук към 1938 година са били следните: голяма глинена купа, 4 каменни вази от Каварна (разположени в ъглите на водната площ), малка кръгла каменна купа от Каварна (ANR, fond 836-2, dos. 53, 1938, f. 66-69).

4. Алеята с белите кремове

Тази алея води към параклиса „Стела Марис“.

4.1 Растителност

Тук се срещат представители на *Lilium candidum* L., които кралицата споменава в книгата си „Историята на моя живот“: „Беше тук, в градините на Швейцарската вила, където аз открих за първи път *Lilium candidum*... Откакто открих чудото на тези бели кремове в швейцарската градина, съм се опитвала да ги посадя, където и да съм създавала градина. Понякога успявах, а понякога не. Доста по-късно осъществих моята голяма мечта, в Балчик, на тераса с изглед към Черно море.“ (Marie, Queen of Romania, The Story of My life 1933).

В доклад от Гутман откриваме заявка за 400 броя *Lilium candidum* по 6 леи всеки. (ANR, fond 836-2, dos. 62, 1941, f.40-44)

5. Градината с кръстовидното огледало

Тази градина се намира в непосредствена близост до параклиса Стела Марис, в южна посока. Името на пространството идва от красиво оформено като кръст водно огледало, разположено в средата на каменна тераса.

5.1 Декоративни характеристики

В списъка на архитектурно-парковите елементи, които са се намирали в близост до Стела Марис, Карол Гутман е описал: 2 бр. каменни кръста, изписани на кирилица; скулптура - пиета, изработена от камък; каменен кръст – малък; 2 бр. глинени съда (ANR, fond 836-2, dos. 53, 1938, f. 66-69).

6. Градината на принц Мирча

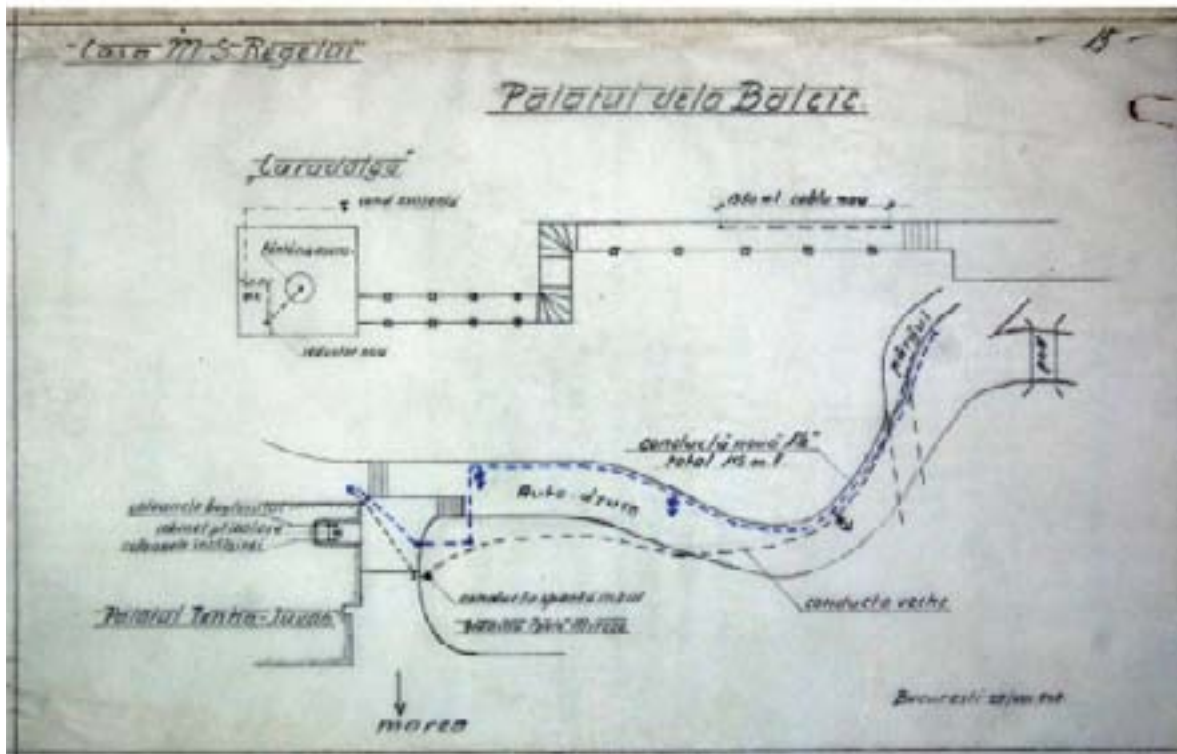
Градината на принц Мирча се е намирала върху терасата, разположена в непосредствена близост до сградата на двореца в източна посока, което е видно от чертеж, касаещ част от инфраструктурата на обекта (Фиг.11; ANR, fond 836-2, dos. 57, 1939/40, f.15). Днес с това име е известно пространството при сградата на администрацията на ДКИ-КЦ „Двореца“ (една от съществуващите и впоследствие преустроени воденици).

Предполагаме, че оригиналната градина, поради разположението ѝ, е създадена между 1925 и 1930 г. Не разполагаме с налична информация по отношение на

ВИДОВИЯ СЪСТАВ.

6.1 Декоративни характеристики

Декоративните елементи, принадлежащи към автентичната градина са: висок глинен съд, пет турски надгробни камъни от мрамор, три поилки за птици от Турция, пет каменни съда от Каварна (ANR, fond 836-2, dos 53 1938 f 66-69)

[Фиг. 11: Чертеж, касаещ част от инфраструктурата на обекта](#)

Зона 3

1. Градината на Аллах (Gradina lui Allah)

Тази градина не принадлежи към определена сграда, не попада в обхвата на първоначално изградените обекти, няма визуална връзка с тях, намира се в съседство със стопанските сгради и зеленчуковата градина. Поради това, отнасяме паркоустройването на пространството към по-късен период (1931 - 1938 г.).

Градината е разположена върху приблизителна площ от 2970 кв. м. Тя е продълговата в план, почти правоъгълна тераса, която е разсечена надлъжно от плитък воден канал. В северната част има изградена триструйна чешма, водата от която захранва същия този канал. Цялата градина е ориентирана север - юг. Разположена е перпендикулярно на морето, което се явява визуална задънка в южна посока. В източна посока градината е отделена с каменен зид от сградата, в която се е помещавала асоциацията Y.W.C.A. и зеленчуковите насаждения.

1.1 Растителност

В изготвен доклад от Карол Гутман за дейностите, извършени по Двореца, градината и лозето в Балчик от 01 до 15 април 1941 г. е записано: „... окопават се площите, засадени с рози и лалета в градината на Аллах и продължава засаждането на декоративни растения във вазите.” (ANR, fond 836-2, dos. 62, 1941, f.40). В своя пътепис за градината в Балчик, Неделчев разказва за прекрасните багри на „десетки видове едро-цветни гергини, които пленяват посетителите със своите

привлекателни обагрени цветове.”; за калдъръмчето „...което придава на алеите много красив вид“; за плодните дръвчета, които дават „най-добри сортове плодове като: череши, вишни, кайсии, ябълки и разни други.” (Неделчев, Н. 1943:30). Върху чертеж, дело на арх. Шпрайцер, засягащ северната част на градината, са изобразени редови насаждения, вероятно овощни дръвчета (ANR, fond 836-2, dos. 69, f. 30).

Проектирана е конструкция за увивни растения – преход между „Градината на Аллах” и участъкът предвиден за зеленчукови насаждения в посока стопански двор.

1.2 Декоративни характеристики

В инвентарния списък от Гутман са описани следните архитектурно - паркови елементи: каменен съд, издълбан с римски мотиви, 8 глинени съда с височина 1 м, 7 глинени съда с различни размери, скулптура на глава от бронз – изработена от Принцеса Илеана (ANR, fond 836-2, dos. 53, 1938, f. 66-69).

Северната част на градината се намира близо до портала (вила „Арка”). Между вила „Арка” и „Градината на Аллах” се намира „Сребърният кладенец”. Познат с името „Гюмюшбунар”, той е единотестествените водоизточници, съществувал на това място преди изграждането на комплекса. Впоследствие кладенецът е „преобразен” и приобщен към архитектурната композиция. Около него е построена сграда „напомняща параклис, отворена от трите страни, преградена с изящни метални решетки.”

Фиг. 12: Скица на „Сребърният кладенец” (1937)

(Стоянова, И. 2005:8). Налична е скица на „Сребърният кладенец“ от Америго Фурлане, датирана към 1937 г (ANR, fond 836-2, dos. 54, 1938/39, f. 55 – Фиг. 12). На скицата се вижда декоративен елемент – арка от ковано желязо, с колело и верига. В инвентаризационния опис от 1938 г. са описани елементите, съставляващи композицията около Сребърния кладенец: кофа, колело и верига от ковано желязо; 6 врати от ковано желязо; керамика – Св. Богородица с дете. На скицата наблюдаваме и павирани алеи, наподобяващи кръст, в чиито център е разположен кладенецът.

Зона 4

1. Гетсиманската градина е разположена в най-североизточната част от крайбрежната ивица, в близост до параклиса „Стела Марис“ и Аязмото. Нямаме конкретни налични сведения относно видовия състав на растителността и разположените в тази част архитектурно - паркови елементи. В наличните ни архивни документи никъде не се споменава градина с това название. В ниската крайморска част, където теренът е равнинен, „Гетсиманската градина“ се явява като продължение на градината „Мави Далга“. През тази градина продължава и каналът, който опасва водният басейн на „Терасата на принц Томислав“ и разсича „Мави Далга“ надлъжно на две равни пространства.

1.1 Растителност

От снимков материал се виждат площи засадени с цветя, петунии – лято и луковични – пролет (снимков материал ДКИ-КЦ „Двореца“). Твърди се, че тук са „... преобладавали черните лалета“ (Стоянова, И. 2005:13). От анализ на снимков материал, публикуван в книгата „Балчик“ (Малчева – Златкова, Р. 2011), се вижда, че в така наречената „Гетсиманска градина“ е имало нарциси.

II. Анализ на вегетативния компонент

По отношение на растителността в парковата част бихме могли да обобщим следното.

От заявките за семена и разсад, подготвяни от дворцовите градинари Жан Жанин (до 1937 г.) и Карол Гутман (1937-1941), архивния снимков материал и наличните доклади за дейности, извършвани в градините, научаваме какъв е бил поддържащия асортимент от едногодишни и многогодишни растения, използван за зацветяване на терасите. Върху аналитичната схема „Градини – видов състав“ са изброени растителните видове, които периодично се срещат в заявките (ANR, fond 836-2, dos. 57, 1933, f. 29; dos. 48, 1934, f.2-9; dos.49, 1935, f.22-30; dos.50, f.13; dos.51, 1936, f.13; dos.52, 1938, f.29-34; снимков материал ДКИ-КЦ „Двореца“, Териториален архив Добрич, Ч.П. 244, 9 – Фиг.9,);

Използваният състав от растителни видове за зацветяване е представен предимно от едногодишни по природа и използване видове и многогодишни по природа, но едногодишни по предназначение видове.

Впечатление сред видовете прави *Mecopopsis baileyi* Prain & F.K.Ward, сем. Papaveraceae – син мак, описан през 1912 г. *Mecopopsis* е бил представен за пръв път през пролетта на 1926 г. пред Кралското градинарско дружество. Днес е познат като *Mecopopsis betonicifolia* Franch.

Зона 5 – Лозя, зеленчукови насаждения и овощни градини

Освен паркоустроените пространства, значителна площ (7 хектара или близо 1/3 от площта на целия имот) от владенията на кралицата е била заета от овощни и зеленчукови насаждения и лозя. Стопанството се е намирало в югозападната част на имота, върху склон с югоизточно изложение.

Първите сведения за култивиране на лозя, с които разполагаме, датират от 1935 г. (ANR, fond 836-2, dos.49, 1935).

За изобилието на подобраните новозасадени сортове грозде, най-пълна представа ни дава описанието, изложено в доклад от 1940 г. (ANR, fond 836-2, dos. 59, 1941, f.183): „...Сортовете трапезно грозде са: Мускат Хамбург, Афуз-Али, Чауш, Коарна негра и Резакия, а

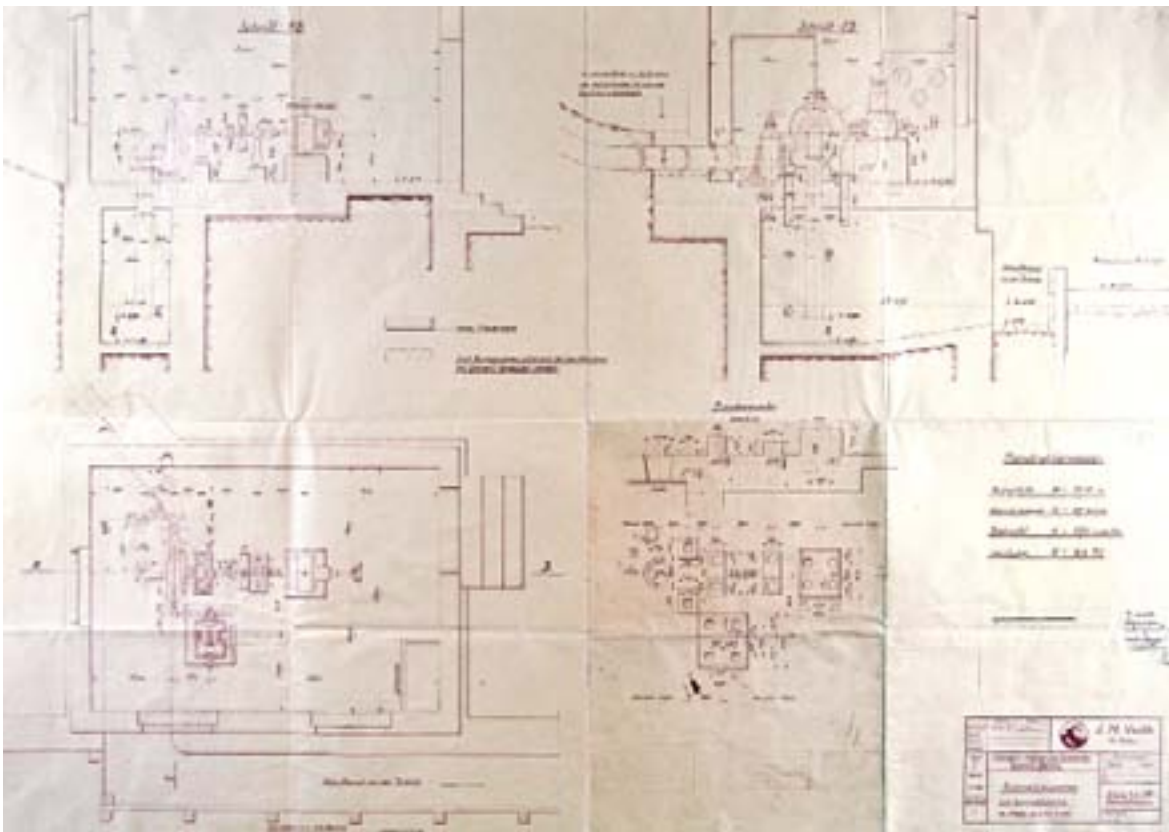
винените сортове са: Ризлинг Италиан, Бъбеаска негра, Димят, Памид, Гъмза, Шефя и Хенап Туркфуж. Трапезните сортове са добре подбрани и са подходящи за региона, в който са засадени, но винените сортове, с изключение на Ризлинг Италиан и Бъбеаска негра, са от по-ниско качество и сме на мнение да не се развъждат повече, тъй като произведените вина са слаби на алкохол и аромат.”

Площта, обозначена и наричана от нас лозя, включва не само лозови масиви. Там са се отглеждали и голям брой овощни дървета, сред които: череши, вишни, орехи, бадеми и сливови дръвчета, праскови, дюли и кайсии, зарзали.

III. Структурни характеристики – инфраструктурни съоръжения

Архивните скици на инфраструктурни съоръжения, които открихме в Националните архиви на Румъния, дават информация за новоизградената от германската фирма J. M. VOITH през 1936 година водноелектрическа централа, разположена срещу три от водениците в южната част на обекта. Предишната юзина се е помещавала в една от съществуващите воденици. От проекта за инсталация на спираловидна турбина добиваме представа как е изглеждало съоръжението в детайли (ANR, fond 836-2, dos.70, f.3– Фиг. 13).

Налични са надлъжни разреза, които дават

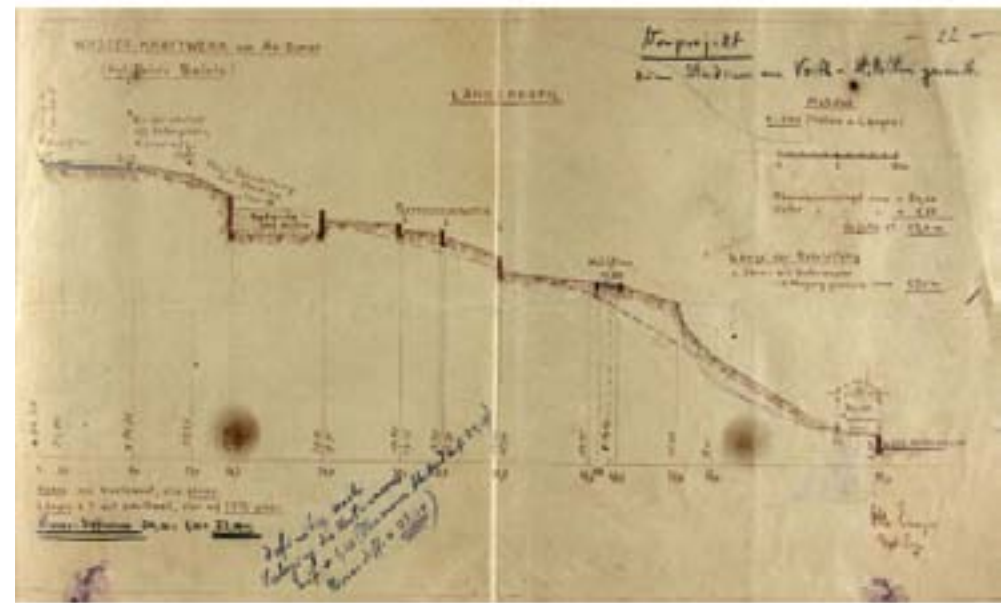

Фиг. 13: Проект за спираловидна турбина (1936)

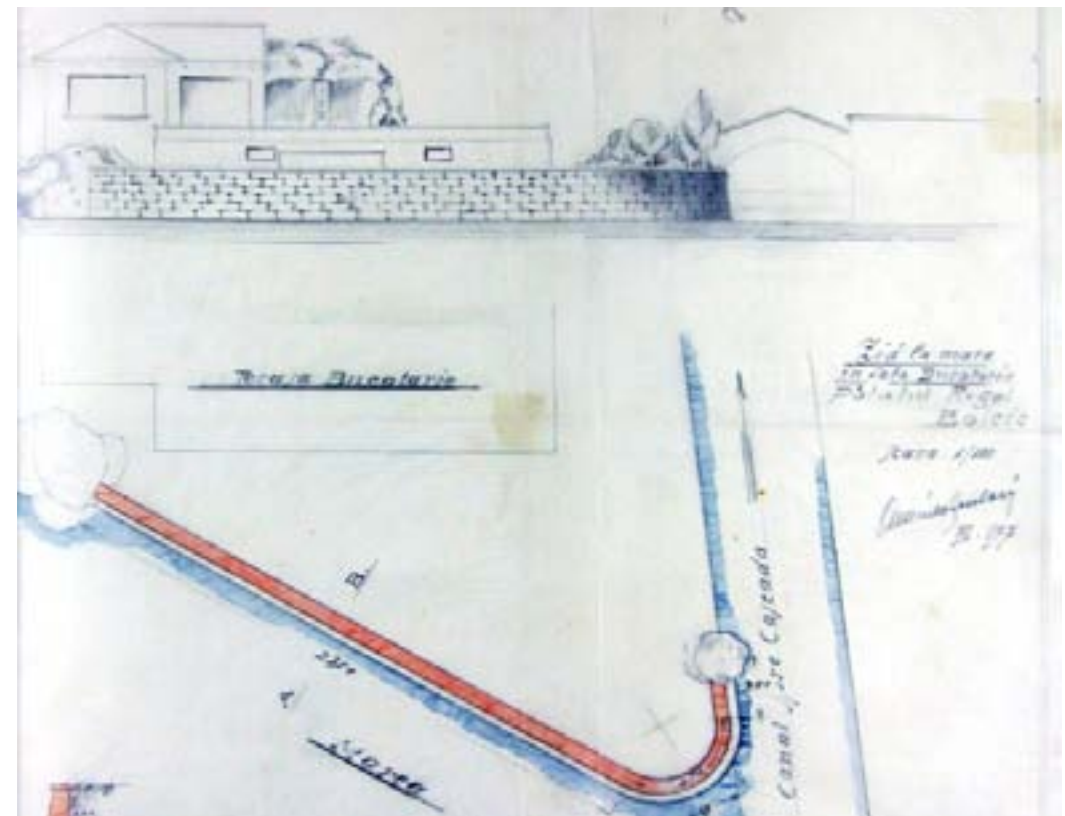
представа за отклоняване на притока на вода от извора Ак Бунар към многобройните водни канали и огледала (водни ефекти) в най-ниската част на комплекса (ANR, fond 836-2, dos. 69, f.22 – Фиг. 14).

По отношение на електрическата мрежа, от архивен документ научаваме, че такава е изградена от румънска компания, принадлежаща на инженерите Пупеску и Митосериу, през 1926 г. (ANR, fond 836-2, dos.38, 1926, f.2).

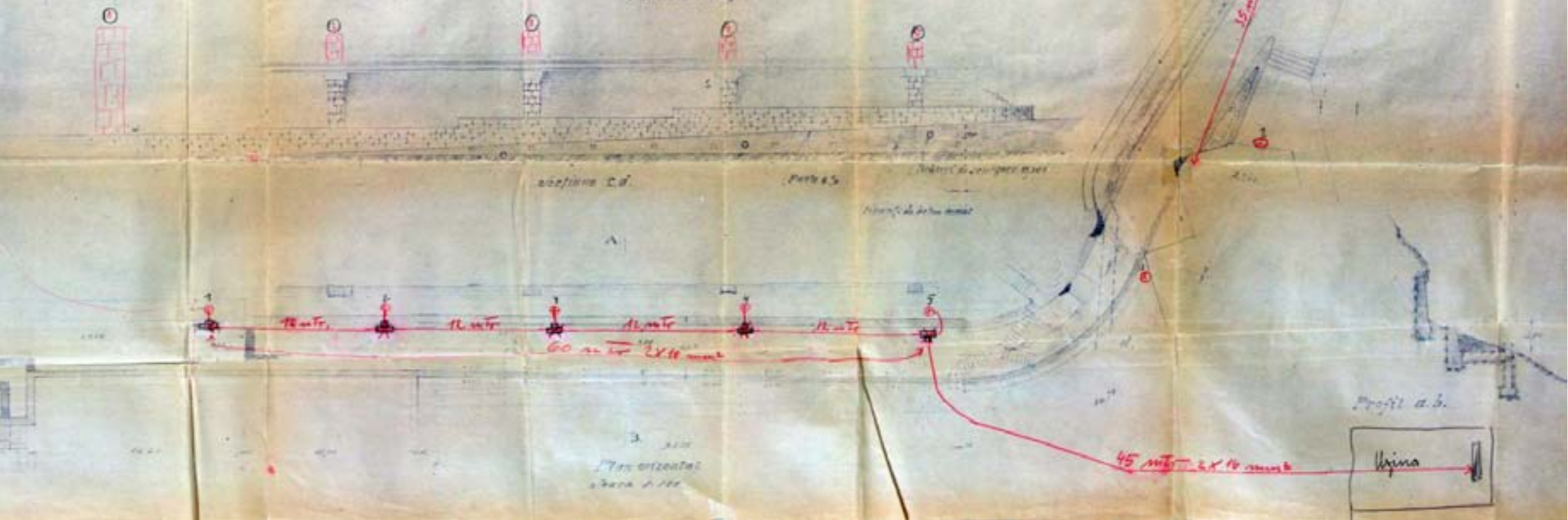
Що се отнася до структурните характеристики на парка, разполагаме с налична информация относно

Фиг. 14: Надлъжен разрез ВЕЦ „Ак Бунар“.

Фиг. 15: Проект за вълноломен зид, пред кухнята (бивша воденица)

Фиг. 16: Проект за улица (1937)

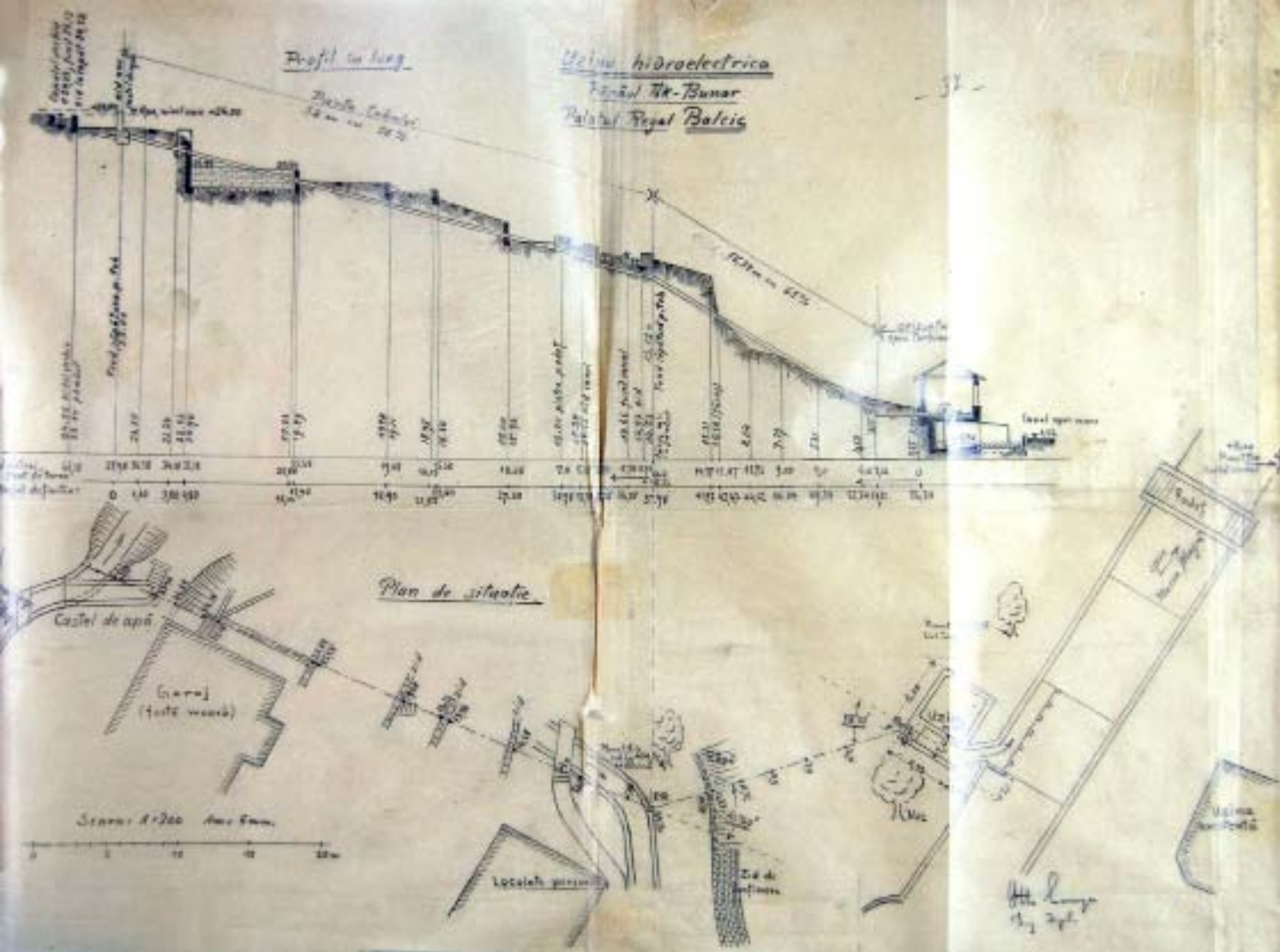
следните инфраструктурни съоръжения: транспортна комуникация (улица) и подпорни зидове.

На една от скиците, подписани от Америго Фурлане, се вижда вълноломният зид, пред преустроената в кухня воденица, днес ресторант „Корона“ (ANR, fond 836-2, dos. 69, f.15 – Фиг. 15). Към днешна дата този зид не съществува.

През 1937 г. Америго Фурлане е проектирал и основната транспортна комуникация, която съществува до днес, свързваща сградата на Двореца с главната порта – вила „Арка“ (ANR, fond 836-2, dos.69, f.26 – Фиг. 16).

IV. Водни елементи (каналы, водопади, водни огледала)

Относно водните ефекти, разполагаме с информация за факторите, осигуряващи тяхното функциониране – данни за дебитата на изворите, описани в част „Топография“. Наличието на плитки водни огледала и канали, освен декоративна функция, създава и благоприятни микроклиматични условия за растителността от гледна точка на въздушната влага. Част от каналите са били напоителни. Разпределението на водния ресурс е било

Фиг. 17: Надлъжен профил – отвеждане на водата от потока Ак бунар към водоелектрическата централа

взаимствана от класификацията на градините и парковете направена от Делчо Сугарев (Сугарев, Д. 1960:14,15). От документ за посещение на кралските дворец и градини научаваме, че през 1938 г. всеки е можел да посети двореца и градините срещу 20 леи, предвидени за благотворителни цели (Фиг. 18). От тази информация следва, че резиденцията е била с обществен достъп, съобразен с конкретни правила, изяснени като приложение към посочения документ (ANR, fond 836-2, dos. 54, 1938, f. 26, 27).

подчинено на цялостна концепция, която личи от подробните проекти за водоелектрическата централа и разрезите, даващи информация за насочване на водата към по-ниските тераси (ANR, fond 836-2, dos.69, f.27 – Фиг.14, фиг.17).

Функция на парка при лятната резиденция

По отношение на функцията на дворцовия парк, същият би могъл да се категоризира като „парк с ограничен достъп“. Тази категория е

Началото на края

Бихме могли да коментираме периода на развитие на комплекса между 1939 и 1948 година по следния начин.

Смъртта на кралицата от една страна, и подписването на Крайовската спогодба

[Фиг. 18: Пропуск за посещение на кралските дворец и градини \(1938\)](#)

през 1940 г. от друга, допринасят за трудните условия за стопанисване на комплекса в този период. Високите данъци, които администрацията на бившата лятна резиденция изплаща към България, водят до цялостно западане на комплекса. Карол Гутман, обезнадежден от настъпилите промени, напуска длъжността си на администратор през 1941 г., като на негово място за кратко постъпва художника К. Константинеску. Скоро и той се отказва от нелеката задача и преотстъпва длъжността си на проф. М.

26 — 27

Онческу-Бещелей – генерален консул във Варна по същото време. Опитите на Бещелей да съхрани създаденото от кралица Мария, все пак донякъде се увенчават с успех, въпреки явното му отчаяние, което личи в кореспонденцията водена от него (ANR, fond 836-2, dos.65, 1944).

Този период се характеризира с дейности по поддържане и реконструкция на създадените сгради и градини.

Изключение от тази тенденция правят проектите на архитект Аугуст Шпрайцер за сливова градина със сушилня и дестилационен цех (1940), „План за устройство около портата и зеленчуковите градини“ (ANR, fond 836-2, dos. 69, f.30) и „План за градина при новия гараж“ (ANR, fond 836-2, dos. 58, 1940, f. 79), за които нямаме данни дали са били осъществени. Градината

при новия гараж се намира на север от портата, близо до основния достъп към Двореца – срещу подхода към „Градината на Аллах“. Участъкът, разработен върху плана от първата скица включва терена, заключен между „Вила Арка“, Новия гараж и пътя, водещ към „Избънда“. Върху скицата е засегнат и участък от стопанския двор и „Градината на Аллах“.

Личности, свързани със създаването на комплекса

Личностите, свързани със създаването на „Тихото гнездо“ са представени с кратко описание, според приноса им за проектирането и изграждането на комплекса.

На първо място е личността на кралица Мария, която инициира изграждането на обекта. От нейните писмени спомени и изследваните документи е видно, че тя се ангажирала в конкретните етапи на планиране и изграждане на сградите, архитектурно-парковите елементи, изборна растителност и цялостна хармоничност на обекта: „Това не беше просто адаптация на нещо вече съществуващо. Аз моделирах с камъни, земя, вода, дървета и цветя едно хармонично цяло“, е написала кралицата в „Моите мечтани къщи“ (Н.М. Queen Marie of Romania, “My Dream Houses” 1935).

Настоящото проучване показва, че Емил Гунеш е проектант на повечето сгради, изградени между 1925 и 1930 г.

Архитект Хенриета Делавранча-Гибори е проектант на „Избънда“.

Художникът Сатмеру, който предполагаемо е придружавал кралицата при първото ѝ посещение в Балчик, се посочва от изкуствовед Василчина като личност, която вероятно е повлияла на избора ѝ да изгради „Тихото гнездо“ именно на това място („най-южната точка на кралството“). В същата публикация от „Градът Балчик и Дворецът на кралицата...“ Сатмеру е описан като „колоритна и артистична личност с влияние в кралския двор“, автор на „концептуалните скици за вила „Тихото гнездо“ (1925) – „сърцето“ на дворцовия комплекс, чиято образност е трябвало да изрази по символичен начин идеята за национално-обединяващата роля на румънската корона“ (Василчина, В. 2008:5).

Гаetan Денизе участва в изграждането на комплекса от самото начало. Като частен секретар на кралицата, той се е занимавал с координацията на строителните дейности. Негово дело е параклиса Стела Марис, изписан от Анастасе Демян и Таке Пападриандафил през 1930 г. (Флорин, А. 2011).

Антонио Америго Фурлане и Августино Фабро са описани в архивните документи като строителни предприемачи, „наети за някои каменарски работи“. От проектите, върху които откриваме подписа на Америго Фурлане научаваме за приноса му в проектирането на част от инфраструктурните съоръжения – подпорния зид

пред кухнята (Фиг.15) и улицата, свързваща сградата на Двореца и вила „Арка“ (Фиг.16). Той е автор и на скицата на „Сребърният кладенец“ (Фиг.12).

Като дворцови градинари - икономисти се открояват имената на Жан Жанин и Карол Гутман, чиито подписи фигурират върху заявките за семена и разсад, изпращани до едни от най-реномираните за времето си фирми, сред които Royal Seed Establishment. Не бихме могли да посочим годината на постъпване в длъжност на Жан Жанин. Най-ранният документ, в който се споменава неговото име е от 1932 г., като става дума за удължаване на срока на престой на чуждестранния гражданин Жанин с една година (ANR, fond 836-2, dos.46, 1932, f 17). Жан Жанин умира през 1936 г. В архивите откриваме документ, представляващ кандидатурата за работа на Карол Гутман, в която е написано, че постъпването му в длъжност може да стане от 1 февруари, 1937 г. (ANR, fond 836-2, dos.50, 1937, f. 116). Преди да постъпи на работа в лятната резиденция край Балчик, Карол Гутман работи като градинар на резиденцията в Синая. Последният документ, в който се споменава името му, е от 1941 г. (ANR, fond 836-2, dos. 62, 1941, f.82), когато предполагахме, че напуска „Тихото гнездо“.

Изводи

Изводите, които следват от направения по-горе

анализ, са съобразени със системата от критерии за заключителна оценка на даден обект във връзка с предоставяне на статут на НКЦ [6]. Взимаме предвид следните основни критерии с техните показатели:

1. Автентичност и степен на съхраненост (цялост)

1.1 Материална автентичност и степен на съхраненост

Въз основа на изследването са констатирани следните архитектурни обекти – храмът „Мария Рух“, пушалния салон „Кара Далга“ и винарната. От скица на „Мария Рух“ е видно как е изглеждал храма. Налични са подробни архитектурни чертежи на винарната и дестилационния цех. От чертежите добиваме детайлна представа за функционирането на цеха. Има доказателства за съществуването на винарната, но не можем да твърдим със сигурност дали е осъществен проекта за дестилационен цех. Тези сгради към днешна дата не съществуват.

Системата от подпорни зидове, в това число и тази, характеризираща „Градината на Дюки“ („Лабиринтът“) е запазена в голяма степен. Съществувал е вълноломен

6 4. Приложение 2 към чл. 24, ал. 3 от Проект Наредба за реда за идентифициране, деклариране, предоставяне на статут и за определяне на категорията на недвижими културни ценности, за достъпа и подлежащите на вписване обстоятелства в Националния регистър на недвижими културни ценности от 21. 01. 2012.

зид, който е бил разположен по протежение на най-ниската тераса.

Разнообразието и количеството от архитектурно-паркови елементи, характерни за комплекса, са описани според тяхното местоположение в неизвестен до този момент инвентаризационен опис.

Системата от водни ефекти (канали, водопади, водни огледала), обусловена от количеството на водния ресурс в едно с прецизно проектираните инфраструктурни съоръжения е функционирала напълно. Инфраструктурен елемент, имащ отношение към водния режим, е съществувалата в близост до естествения водопад водноелектрическа централа. Свидетелствата за наличието на юзината се състоят в данни за дебита на изворите, подробни скици на спираловидна турбина, разреза, даващи информация за отвеждането на вода към съоръжението, както и към водните ефекти, разположени на по-ниските тераси.

1.2 Образна автентичност

В голяма степен автентичният облик на парковата част се определя от основния градивен композиционен елемент – растителността, която подлежи на отмиране и подновяване. Видовият състав корелира с екологичните условия. Конкретна информация относно растителните видове е представена под формата на списъци на използваните за зацветяване на терасите цветя.

Направен е анализ относно приложението им в отделни пространства. В хода на изследването е открита информация за отглежданите в периода 1925-1948 г. сортове лози и овощни насаждения. Върху изготвен опорно-сравнителен план са обозначени площите, където са били засадени тези култури.

1.3 Функционална автентичност

Този критерий касае степента на съхраненост на оригиналната функция (предназначение) на обекта.

Обектът е планиран, изграден и е функционирал като лятна резиденция на кралица Мария в периода от създаването му до смъртта на кралицата. В същия период на територията на комплекса се е помещавала християнска асоциация на младите жени Y.W.C.A, което свидетелства и за социална функция на резиденцията. Разположението му в най-южната точка на Кралство Румъния обуславя неговата стратегическа функция. През 1938 година е налице частична рефункционализация по отношение на достъпа – от комплекс с ограничен достъп в такъв с обществен достъп.

2. Художествена стойност

Обликът на архитектурно-парковия комплекс и в частност пропорциите на пространствата, алейната мрежа, системата от водни ефекти, избираният и композиран растителен материал, определят

художествената стойност на обекта. Композицията е предимно в геометричен стил.

Теренът е терасиран съобразно ясно изразената денивелация. Терасите са вписани в естествения ландшафт и върху тях са разработени градини. Паркоустроените зони, принадлежащи към конкретни сгради имат интимен характер. Градината „Мави Далга“ е с представителна функция. Независимо от своето предназначение и местоположение, всички градини са подчинени на цялостна концепция за хармония с природните дадености.

Водата е силно изразен структуроопределящ елемент на парковата композиция. Водните огледала са проектирани на нивото на земната повърхност, или се показват частично над нея. Около Римската лоджия и между полетата, обособени от плочопътеките в Градината „Мави Далга“, са засадани рози, сред които често и щамбови. Пред и върху подпорните стени приоритетно са използвани цветя с ярки, наситени цветове. В паркоустроените зони не са застъпени тревни площи. Плочниците и плочопътеките заемат голяма част от територията на градината и са изградени от типичния за местността светъл балчишки камък. На места, между плочите са засадани сухоустойчиви видове. Изложените характеристики наподобяват тези на мавританските градини.

Съчетанието на елементи, характерни за различни култури, определят цялостният облик на комплекса като

специфичен и уникален.

Заклучение

Статута на архитектурно - парковия комплекс „Двореца“ в гр. Балчик би следвало да се базира на определени критерии, съобразно които са направени изводите в настоящото изследване. Значимостта на една недвижима културна ценност се определя въз основа на подробен исторически преглед, какъвто липсва в предложението за обявяване на комплекса за паметник на архитектурата и градинско – парковото изкуство.

Направеното изследване е най-подробната разработка към момента, предоставяща информация за автентичността на комплекса, която се основава на достоверни източници и е анализирана съобразно описаната методология. По отношение на установяването на степента на съхраненост е необходимо да бъде направено следното:

1. Задълбоченото проучване на развитието на комплекса след 1948 г. до наши дни.
2. Анализ на компонентите на материалната и образна автентичност към днешна дата: изчезнали архитектурни обекти, инфраструктурни съоръжения, декоративни паркови елементи, функциониране на системата от водни ефекти; изследване и

отчитане промяната в микроклиматичните условия на средата (воден режим) във връзка с екологичните изисквания на растителните видове.

3. Въз основа на получените резултати да се направи коректна преценка относно възможността и целесъобразността за възстановяване на оригиналните облик и субстанция, в контекста на рефункционализацията на обекта.
4. Да се предприемат действия по адаптирането на комплекса, съобразени с неговата:
 - 4.1 съвременна утилитарна стойност, във връзка с променената му функционалност и съхранението, използването, поддържането на обекта и бъдещето му развитие.
 - 4.2 обществена значимост – място на обекта в съвременната културна среда и научния и образователен потенциал, който притежава.

Настоящият труд е липсващата основа, върху която следва да се градят проучванията за периода на развитие след 1948 г. Изложените в изследването разкрития относно автентичността, предстоящите проучвания и резултатите от тях ще послужат за извършване на дейностите по опазване и устойчиво ползване – консервация, реставрация, реконструкция и адаптация на архитектурно-парковия комплекс. По този начин

може да се сформира научно обоснована концепция за управление на обекта и ситуирането му в балканското културно пространство.

Благодарности:

Изразяваме благодарност към всички институции, които ни оказаха съдействие при проучването, в това число на служителите от Националните архиви на Румъния.

Специални благодарности за оказаното съдействие от страна на гл. ас. д-р Даниела Стоянова и доц. д-р арх. Елена Димитрова, както и на Силвия Маринова, която участва в превода на архивните документи от румънски език.

Благодарим на всички, които приветстваха и подкрепиха идеята за настоящото изследване, включително на Българския национален комитет на ИКОМОС и Посолството на Р. Румъния в България.

БИБЛИОГРАФИЯ:

Архивни документи:

Държавна агенция „Архиви“, Дирекция: „Регионален архив Варна“, Отдел: „Териториален

архив Добрич“

Архивен снимков материал – Ч.П. 244, 9

Национален институт за недвижимо културно наследство (НИНКН)

Д-1-1-1¹ „Двореца“, 2004:

Анализ и оценка на състоянието на парковата част на „Архитектурно-парковия комплекс-Двореца“, гр. Балчик, в границите на паметника на културата.

Доклад. „Анализ и оценка на състоянието на парковата част на „Архитектурно-парковия комплекс-Двореца“, гр. Балчик, в границите на паметника на културата.

Предложение за обявяване на Архитектурно-парков комплекс „Двореца“, гр. Балчик като групов архитектурно – строителен паметник на културата и на градинското и парковото изкуство с категория „от национално значение.

Arhivele Nationale ale Romaniei (ANR), fond Castele si Palate (836), Castelul Balcic (2)

ANR, fond 836-2, dos. 69, f. 23

Ibidem, fond 836-2, dos. 49, 1935, f. 8.

Ibidem, fond 836-2, dos. 48, 1934, f.18

Ibidem, fond 836-2, dos. 46, 1932, f. 1

Ibidem, fond 836-2, dos. 49, 1935, f. 87

Ibidem, fond 836-2, dos. 51, 1937, f. 45

Ibidem, fond 836-2, dos. 52, 1938, f. 60-62

Ibidem, fond 836-2, dos. 38, f. 19

Ibidem, fond 836-2, dos.38, f. 7.

Ibidem, fond 836-2, dos. 52, 1938 f. 60-62

Ibidem, fond 836-2, dos.57, 1939/40, f.14

Ibidem, fond 836-2, dos 52, 1938, f. 69-71

Ibidem, fond 836-2, dos.62, 1941, f.40

Ibidem, fond 836-2, dos.50, 1936/7, f. 98

Ibidem, fond 836-2, dos.58, 1940, f.37

Ibidem, fond 836-2, dos.53, 1938, f.66-69

Ibidem, fond 836-2, dos. 48, 1934, f. 12

Ibidem, fond 836-2, dos. 62, 1941, f. 44

Ibidem, fond 836-2, dos. 62, 1941, f.40-44

Ibidem, fond 836-2, dos. 57, 1939/40, f.15

Ibidem, fond 836-2, dos. 62, 1941, f.40

Ibidem, fond 836-2, dos. 69, f. 30

Ibidem, fond 836-2, dos. 54, 1938/39, f. 55

Ibidem, fond 836-2, dos. 57, 1933, f. 29;
Ibidem, dos. 48, 1934, f.2-9;
Ibidem, dos.49, 1935, f.22-30;
Ibidem, dos.50, f.13; dos.51, 1936, f.13;
Ibidem, dos.52, 1938, f.29-34;
Ibidem, fond 836-2, dos.49, 1935
Ibidem, fond 836-2, dos. 59, 1941, f.183
Ibidem, fond 836-2, dos.70, f.3
Ibidem, fond 836-2, dos. 69, f.22
Ibidem, fond 836-2, dos.38, 1926, f.2
Ibidem, fond 836-2, dos. 69, f.15
Ibidem, fond 836-2, dos.69, f.26
Ibidem, fond 836-2, dos.69, f.27
Ibidem, fond 836-2, dos. 54, 1938, f. 26, 27
Ibidem, fond 836-2, dos.65, 1944
Ibidem, fond 836-2, dos. 69, f.30
Ibidem, fond 836-2, dos. 58, 1940, f. 79
Ibidem, fond 836-2, dos.46, 1932, f 17
Ibidem, fond 836-2, dos.50, 1937, f. 116
Ibidem, fond 836-2, dos. 62, 1941, f.82

Съвременни източници:

Василчина, В. 2008. „Градът Балчик и двореца на кралицата. Митове и реали в балканското културно и художествено пространство до края на 20-те години на 20 век“. – сп. „Проблеми на изкуството“, 4/2008: 5-11

Кандулкова, Й. 2008. „За ценностния подход при опазване на архитектурното наследство“. – сп.„Архитектура“, 1/2008

Кулелиев, Й. 1968. „Историческо развитие на парка при двореца „Балчик“. – ВЛТИ, Научни трудове , том 16, серия „Озеленяване“: 33-41.

Ламбов, А. 2004. „Балчишкият дворец. Известно и неизвестно“ Варна, изд. „Славена“: 15-25.

Малчева-Златкова, Р. 2011. „...Балчик“, изд. „Дунав прес“ АД.

Минчев, Н., Алексиев, А. 1969. „Скални цветни кътове и алпинеуми“, Държ. изд. „Земиздат“: 32,33.

Неделчев, Н. 1943. Легенда и описание на приказния дворец „Тенха йова“ край белокаменния град Балчик-част втора. София, Комитет Българска литература.

Стоянова, И. 2005. „Дворецът „Тихото гнездо“ – сп. „Ландшафтна архитектура“, 2/2005: 5-17.

Сугарев, Д. 1960. „Паркове и градини“, изд.„Техника“: 14,15.

Трънкова Д., Георгиев А., Матанов Х. 2011. Пътеводител за Османска България, изд. „Вагабонд Медия“: 169.

Флорин, А. 2011. „Балчик: изграждането на

символична история на националната идентичност в междувоенния период в Румъния”. – III-та международна научна конференция : „Балканите – Език, история, култура”

Gardiner, L. 1977. “Scandal at the Quiet Nest.” Readers Union, Newton Abbot.

ICOMOS-IFLA, accession № 7471. Charte des jardins historiques dite “Charte de Florence” - Харта от Флоренция за съхраняване на историческите градини и паркове, съставена от ICOMOS-IFLA(1981), регистрирана от ICOMOS на 15.12.1982г.

ICOMOS, accession № 12918. Nara Document on Authenticity. Nara Conference on Authenticity (1994).

H.M. Queen Marie of Romania 1935. “My Dream Houses”. New York, Horia I. Babes, The Society of Friends of Roumania.

Marie, Queen of Romania 1933. “The Story of My life, part 2”. The Saturday Evening Post.

Princess Ileana at Balcic Photograph 1929. “La Grande Roumanie”, Album Édité Par L’Illustration, Paris:
www.tkinter.smig.net/QueenMarie/Gallery/MarieBalcic03.htm

Снимков материал:

„Балчик” 1930. Пощенска картичка, архив на сп. „Анамнезис”.

Снимков материал, предоставен от ДКИ-КЦ „Двореца”

Princess Ileana at Balcic Photograph “La Grande Roumanie”, Album Édité Par L’Illustration, Paris, Septembre 1929:
www.tkinter.smig.net/QueenMarie/Gallery/MarieBalcic02.htm

Abstract:

This survey reveals the authenticity of the former summer residence of Romanian Queen Maria in the town of Balchik. It provides information about the buildings, infrastructure facilities, gardens and flora species content, as well as on the persons engaged in the creation of the residence. The necessity of the study is determined by the lack of reliable and tangible information as of the present moment concerning the authenticity of the site. This paper is the requisite basis for the performance of all actions on the conservation, restoration and adaptation of this property of cultural value in the context of changing the purpose of the site. This is a study of the set in the Florence Charter components defining the architectural composition of a historic garden – a plan and topography, vegetation, structural and decorative characteristics and water effects. The conclusions drawn are in compliance with the criteria for evaluation of valuable cultural property. The gathered and analyzed information provides for identification of the site as a first step towards the protection of valuable cultural property.